

Viljestærke kvinder i Windfeld-familien

Af Kathrine Tobiasen

For et almindeligt moderne indstillet hun-kønsvæsen – strømperne behøver såmænd ikke at være specielt røde – kan det være en næsten chokerende oplevelse at bevæge sig tilbage i tiden og erfare, hvor tilbagetrukket en rolle kvinderne har spillet. De havde ikke stemmeret og måtte, hvis den beskyttende mandlige vinge i form af først far, og dernæst ægtemand forsvandt, straks tiltage sig en lavværge, for uden myndighed gik det naturligvis ikke.

Længere tilbage i tiden optrådte damerne ikke engang i kirkebogen. Børnene er mandens børn, som når man kan læse, at *»Jens Hansen lod sit barn døbe«*. Omkring 1780 kom en forordning, der tilsagde præsterne at indføre moderens navn i kirkebogen, men det har ligget lidt tungt med at efterkomme ordren visse steder. I Ansager i Ribe Amt måtte provsten således, den 5. maj 1782 komme med en påmindelse til pastoren: *»Uagtet det ved Synoden er indskierpet at Moderens Navn lige saavel som Faderens skal ved Børnenes Daab anmeldes, sees dog sligt til Dato ikkun at være efterkommet saaledes, at Moderen nævnes til sidst, da dog Forældrenes Navne samlet bør nævnes.«*¹

Når konerne begravedes, var det ofte fuldt tilstrækkeligt at nævne, at Jens Hansens Enke blev jordet xx dato. Selv ved vielsen kan man, hvis man er rigtig uheldig, finde

en indførsel á la *»Jens Hansen og Mads Nielsens datter af Bjergby copuleret«*. En pige kunne således gå gennem livet uden at hendes navn blev indført i Bogen.

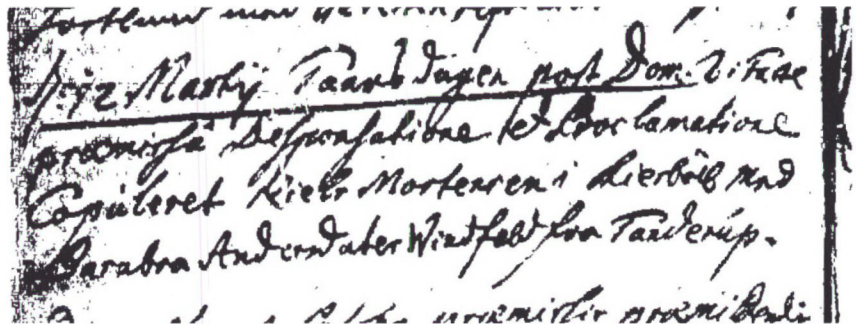
Så meget desto mere opmuntrende er det at støde på kvinder, der på en eller anden måde har skilt sig lidt ud. Vi taler ikke her om kendte adelige fruer eller de få kvindelige skribenter, der findes, men om ganske almindelige piger og koner, der har gjort noget, der viser, at de i hvert fald har haft ben i næsen – for naturligvis har den slags også eksisteret dengang, myndighed eller ej!

Jeg har blandt mine aner tre af slagsen, mormor, mor og datter, som jeg synes fortjener, at der ristes en ekstra rune over dem.

Første generation.

Vi lægger ud i Farup Sogn ved Ribe, hvor Andreas Hansen Windfeldt omkring 1700 residerede på den store marskgård Tandrupgård. Hans far, Hans Nielsen Windfeldt, har været en mand af betydning i det lille samfund. Han opnåede at få rejst en gravsten i kirken, som stadig er bevaret, om end så slidt, at ikke al teksten lader sig tyde: *»Hans Nielsen Windfeld, delefoged over .., d. 1700 i hans alders ... år, og hans anden hustru Barbara Knudsdatter Windfeld, d. 17. okt. 1708. De levede i et kristelig ægteskab i 43 aar og fik 5 sønner og 4 døtre.«*¹

Et klip fra Farup
sogns kirkebog
1716, hvor
Barbaras vielse
er indført.

Andreas var ældste søn fra en gård i Kærbøl i Farup Sogn, men det blev altså ikke den fædrene gård han overtog. Formentlig blev han dog ikke snydt, for Tanderupgård var meget stor; matriklen 1688 fortæller, at den står for et hartkorn på hele 17 tdr. 2 skp. 2 fk. 1 alb.

Trods størrelsen var Andreas ikke selvejer, ejerskabet havde præresident Worm i Ribe. Allerede fra 1684 finder vi Andreas på gården; i følge en kop-og kvægskatteliste fra dette år var han endnu ugift og havde fire tjenestefolk på stedet. Dertil kom en besætning på seks heste, syv køer, seks stude og syv svin. Senere blev han gift, og konen kender vi som Johanne Marie Andreaskone (der er den igen!!). Deres andet barn er Barbara, der blev født i foråret 1693. Det er før den ældste bevarede kirkebogs start, men ved begravelsen opgives hendes alder ret præcist, derfor kan vi være nogenlunde sikre på fødselstidspunktet.

Tidspunktet – slutningen af 1600-tallet – var en hård krisetid, hvor landet og befolkningen var slidt af langvarige krige, mens kongen arbejdede på at få økonomien på ret køl igen. Hans vigtigste middel her var udskrivning af et væld af ekstraskatter, som

har tynget det hårdt prøvede folk yderligere. Trods alt må vi dog formode, at Barbara og hendes søskende, som hun havde 12 af, de fleste er dog døde som små, voksede op i rimeligt gode kår. Gården var stor, og marsken gav basis for kvægavl og studesalg og dermed – velstand.

23 år gammel blev hun viet til Niels Mortensen af Kjærbøl, Farup. Vielsen fandt sted den 12. marts 1716 i Farup Kirke. Niels' herkomst kendes ikke med sikkerhed, men han må være født ca. 1689, en bror, Terman Mortensen, var handelsmand i Ribe. En Morten Termansen, som holdt til i Kjærbøl, og som fik en gravsten rejst over sig i 1711², kan være et muligt emne som far til de to brødre, men jeg har ikke fundet dokumentation for det.

Der var ingen fødegård til nogen af siderne, som det unge par kan overtage, men de fik i stedet en gård i Kirkeby, stadig Farup Sogn. Det var en større gård, som var delt i to halvgårde; den anden gårdpart beboedes af en lejer, men avlingen blev drevet af Niels, der har haft et hartkorn på 6 tdr. 4 skp. 1 fd. 1 alb. at gøre godt med. Naturligvis har Andreas sørget for at få sin datter bortgiftet i passende forhold.

Niels var tilsyneladende en stridslysten person. Han havde flere retssager kørende, bl.a. en strid med sin kones fætter, Hans Jensen Windfeldt, en søn af Andreas Hansen Windfeldts søster Mette, er et eksempel på at et slægtsnavn nedarves fra moderen, (faderen hedder »bare« Jens Sørensen), og var selvejer på gården Lundgård i Farup. Uenigheden drejede sig om indgrøftningen af et stykke eng og retten til at bruge veje. Hans Windfeld hævdede selv, i et indlæg i retssagen: *»som bekiendt er, at min Store Eng af alders tiid har været indgrøftet og rundt omkring med en gammel grøft forsynet ... hvilken gammel grøft alleene af mig er blevet renoveret«*. Men nu havde Niels åbenbart tilladt sig at indgrøfte en eng til sæd, som aldrig tidligere havde været indgrøftet, og han havde gjort det uden de andre lodsejeres samtykke. Det ser også ud til, at han ved sit forehavende var kommet til at lukke visse veje, som altid havde været åbne for alle. Endvidere indtog han nogle personer, så som en enke på Tanderup, i striden, der intet har med sagen at bestille. Helt galt gik det den 6. august 1744, da Niels i egen opfattelse var ude i lovligt ærinde i engene. For Hans derimod tog ærindet sig ikke slet så uskyldigt ud, og det kom til et sammenstød mellem de to. Hvad der egentligt skete, er vanskeligt at sige, ud fra den snørklede retstekst, men hændelsen fik Niels til at indsende en klage, der gik på, at han *»som sagesløs mand udi Tanderup og Kirkeby Enge skal være ved voldsom overlast begejnet«*³. Disse *»haarde angribelser«* fik til gengæld Hans Windfeld til at reagere med en kontrastævning.

Sagen rullede ved retten mellem de to trættekære herrer og deres prokuratorer

med mange juridiske omsvøb og henvisninger til lovparagraffer. Niels havde indhentet to vidner, men desværre for ham kunne modpartens prokurator påvise, at det ene vidne, *»et Quindfolk«*, var udstyret med en hukommelse, der ikke helt stod til troende; hun havde således ikke styr på, om den begivenhed, hun skal vidne om, lå to eller ti år tilbage i tid. I hvert fald som prokuratoren fremstillede sagen. Herefter kunne det andet vidne afvises, selv om manden var tilforladelig nok. Men ét vidne er intet vidne – loven befaler *»tvende persons overensstemmelse!«*⁴

Hvordan Barbara har haft det med disse trakasserier, oven i købet med en af hendes slægtninge, kan vi ikke vide noget om, men hun har jo nok stået ved mandens side som den gode hustru. Nu skete der det, at Niels døde den 15. maj 1746, 57 år gammel. Sagen havde ikke fundet en afgørelse, og i følge skiftet efter ham fik Barbara pålagt at få afsluttet den. Udover striden med Hans Windfeld, verserede en anden sag mod en jægermester Bachmann, som Barbara også måtte tage sig af, hvad hun givetvis har klareret.

Samme skifte præsenterer en gedigen overraskelse: Tilsyneladende har det været den almindelige mening i byen, at Niels selv har ejet sin gård, men ved det andet møde i skifteforretningen må noget klares først, for *»førend noget videre blev foretaget mødte for Skifte Retten, Velærværdige og høilærde Hr. Christen Bech, Proust over Vandfuld Herred, og vedkiendte sig at være Possesor⁵ af dette Stæd, som Sallig Niels Mortensen paaboede og er fradød ..., hvilket hand beviiste med lovformelig Skiøde paa Stemplet Papiir No. 4 til 2 Rd. under Dato 11te Juny 1738,*

hvilken Skiøde bemelte Herr Provst Bech begierede læst og paaskrevet.» Den udlejede halvgård har Niels ganske rigtigt skøde på. Men selv er han fæster. Hr. provsten forsikrer dog, at han vil have: »*Enken med hendes livsarvinger til det beste recommenderet, samt skiftet saa snart giørligt sluttet og fuldendt.*»⁶

Barbara var nu enke med seks børn, hvoraf de fleste dog var voksne og flyttet hjemmefra. I alt ni børn bragte hun til verden, de tre døde som spæde. Hun kastede sig ikke ud i et nyt ægteskab, men fortsatte driften af gården alene. Ved hjælp af tjenefolk, må vi formode, for sønnerne havde andre planer: Den ældste var studiosus og læste teologi, en anden var kunstner og mester for altertavlerne i bl.a. Tistrup Kirke, Øster Horne Herred, og den lokale sognekirke, og en tredje slog sig ned som købmand i Varde, hvor han opnåede en vis navnkundighed som en af egnens største studehandlere, og endda af kongen fik tiladelse til at slå mønt.⁷ Den yngste søn forsøgte sig med en karriere indenfor hæren, men han endte med at blive afskediget, og ved Barbaras død i 1777, har man intet hørt fra ham i syv-otte år. Tilbage er de to døtre; Maren var længe ugift, uvist af hvilken grund, da hun må have været et godt parti, men hun blev 1769 viet til en gårdmand i Farup Sogn. Johanne Marie vender vi tilbage til i anden generation.

I 1751 var provst Bech død, og da der i dødsboet kiggedes nærmere på skødet, viste det sig, at Bech i sin tid havde købt gården af Niels Mortensens bror Terman Mortensen, med den klausul, at familien med et bud på 500 rdl. som har været salgsprisen dengang, havde ret til at købe gården tilbage. Den

umyndige Barbara kunne som kvinde ikke købe gården, men det kunne hendes ældste søn Morten, der nu var blevet sognepræst i Thorning og Karup sogne, hvor han blandt sognebørnene havde en flok indvandrere sydfra, senere kendt som Kartoffeltyskere. Hans kone i andet ægteskab er Else Cathrine Steensen, Steen Steensen Blichers mors moster. Han klarede det juridiske og passede i øvrigt sit job, mens mor fortsat sad på gården. Og der kan vist ikke herske tvivl om, at det er hende, der har investeret og reelt var ejeren. Da Morten et par år senere døde, nævnes gården i Kirkeby ikke blandt ejendelene.

I 20 år stod Barbara for driften af stedet, indtil hun i 1765 besluttede sig for at sælge det. Ingen af børnene har villet eller kunnet overtage gården, så køberen blev en Engelbreth Michelsen fra Norge, og købesummen var 2900 rdl., næsten en seksdobling af prisen i 1751. Enten har Barbara altså været en meget kyndig dame, eller også har prisen den gang været alt for lavt sat. Oveni prisen kom en aftægtskontrakt, hvor Barbara betingede sig, at hun for sin livstid kunne benytte et nyligt opført hus på grunden, samt en lade, hvor hun kunne holde en ko. Hun skulle endvidere have et stykke jord, dels til have og dels til koens græsning. Enken bekostede selv det fornødne hegn, der skulle sættes op, men reparation og vedligeholdelse fremover påhvilede køberen. Sønnen Anders, kunstneren, var under mors beskyttende vinger, han skulle bo i huset sammen med hende, og skulle han overleve hende, »*da skal hand ligesom og paa samme maade som hans Moeder hans hele Liftstid, saafremt hand i eenlig Stand forbliver,*

Farup Kirke. Tegning: Inger Tobiasen.

nyde Huuset og ovenbemeldte Grund til frie beboelse og brug, men efter Hans Moeders Død, Nyder hand til Køer ingen græsning eller foeder.»

Barbara levede endnu syv år, faktisk overlevede hun Anders, der døde i 1770. Skiftet efter hende viser, at hun har været en særdeles holden dame. Hun tituleres »Madame«, og selv hendes beskedne aftægtsbolig har i høj grad skilt sig ud fra bondehjemmene, med en overflod af møbler og husgeråd. Der var læderstole til et helt spisebord og et par lænestole, hun har ejet et – ganske vist – »bedærvet« klaver, og der er gardiner for vinduerne og masser af skildrier på væggene. Endda blomster og krydderurter i

potter har hun smykket sin stue med. Hun har kunnet dække bord til mange gæster med sit blå og hvide hollandske stentøj, og sølvtøjet har været rigeligt; en del af det var arvegods fra 1715 og -16 og har været gaver til hendes bryllup. Der er vin- og ølglas, kaffekander og thepotter og kopper. Ting i kobber, messing og tin. I Barbaras køkken har man fremtryllet sjældne delikatesser, det vidner husgeråd som tærte- og søsterkageforme, vaffel- og gode-råd-jern og flere stor fade, bl.a. et fiskefad, om! Bøger har hun heller ikke savnet, og udvalget viser, at hun har haft tanke på sin evige salighed og i øvrigt har været optaget af tidens pietisti-

ske vækkelse. Først nævnes en Stor Dansk Bibel in fol., vurderet til hele to rigsdaler, og desuden Biskop Brorsons⁸ Psalmebog, Johan Arnds⁹ Sande kristendom, en opbyggelig pietistisk bog af udenlandsk oprindelse, og syv andre gudelige bøger.

Men mest imponerende er nok hendes garderobe, selv med nutidige øjne er den flot. Der var fem adrienner, et par stykker i silke damask, og masser af jakker, trøjer og skørter. Silke nævnes igen og igen, sammen med et »*Cammer Dugskniplings Tørklæde og en sort Fløysels Kyse*. Til udendørs brug har hun kunnet vælge mellem: *en Silke Kaabe med to Sølv Hager i, en Blaae Ulden Damaskes Erme Kaabe med to Sølv Hager i og en sort Ulden Damaskes Dito med sølv hager forret med graaeværk*«. Om det så er et fiskebensskørt, så tælles det blandt klædningsstykkerne. Det eneste, der ikke er nævnt, er sko og strømper, men det kan næppe tænkes, at hun har måttet undvære den slags?

Under skifteforretningen kom datteren Maren og barnebarnet Edel, som Barbara havde taget under sine vinger efter forældrenes død, op at toppes om tøjet. Edel påstod, at den afdøde kort før sin død har lovet hende hele garderoben, men det fandt moster Maren sig ikke uden videre i. Hun mente nemlig, at hendes mor flere gange har skænket hende tøjet. Først efter nøjere overvejelser endte det med, at Edel fik det hele.¹⁰

Barbara havde hang til – og mulighed for – at flutte sig, og det har hun åbenbart ikke været ene om. I 1783 mener Christian VII, at flottenhejmermanererne i bondestanden har taget overhånd, og han lancerer nogle skrappe regler for, hvor store bøndernes

fester må være, hvad de må traktere med, og hvor længe et bryllup må vare. Også med hensyn til påklædning har de at holde sig til det beskedne: »*Ingen af bondestanden på landet, ung eller gammel, gift eller ugift, må bære andre klæder end af hjemmegjort (dvs. dansk fremstillet) tøj, som vadmæl, hvergarn og andet deslige. Kvindfolkene må aldeles ej bære silketrøjer eller skørter, eller silke-tørklæder; dog må de bære en silkehue, og trøje og skørt af kram-tøj, og bønderne (mændene) ligeledes bære en trøje eller vest af kram-tøj, og skal sognefogederne og lensmændene enhver for sit sogn og distrikt hermed have indseende*«. De luksusstykker, man måtte have i kisterne, behøvede man dog ikke at smide ud, det ville vel også være et ekstremt udtryk for frådseri! Dem var det tilladt at slide op, og inden det gode kram var slidt op, var restriktionerne op gennem 1790'erne blevet lempet.¹¹

Anden generation

Johanne Marie Nielsdatter Windfeldt er yngste datter af Niels og Barbara. Hun er døbt den 9. marts, »*anden søndag udi fasten 1732*«, i Farup Kirke.

Hun var en forbavsende pige. I en stor slægtsbog over Windfeldt-familien¹² forsvandt hun helt ud af historien, det nævnes blot, at hun er gift i Broager, men intet om eventuelle efterkommere. Der er en god grund til, at man har tabt sporet af hende, for i virkeligheden var hun gift i Broeng, en bebyggelse i Ål Sogn vest for Varde! Rent bogstaveligt blev hun gift i Broeng, for vielsen foregik hjemme i stuen på brudgommens fødegård, den 14. december 1752, et par uger før hun, 20 år gammel, nedkom med sit første barn. Det er vist første gang,

Ål Kirke, hvor Johanne Marie og Niels er begravet. Foto: Kathrine Tobiasen.

at en såkaldt huskopulation finder sted i Ål Sogn. Det er nok ikke vinterkulden og den nært forestående fødsel alene, der har holdt brudeparret hjemme i huset; det må antages, at bruden har bragt skikken med sig hjemmefra. Huskopulationer var på denne tid almindelige i købstæderne, fra at være noget adelen benyttede sig af, havde skikken bredt sig til borgerklassen, og herfra videre til folk på landet, som omgikkes byfolk.

Hvordan Johanne Marie overhovedet var havnet her, på et i forhold til hendes føde-

gård beskedent sted i det karrige sogn nordpå? Ved et bryllup tilsyneladende uden hendes forældres velsignelse? Og med en ægtefælle, som ikke har egen (fæste)gård og strengt taget ikke var i stand til at forsørge hende? Var hun stukket af hjemmefra for at følge sit hjertes udkårne? Der er rigeligt med stof til at lade fantasien spinde en historie over de få fakta, vi har om begivenhederne ...

Der kan ikke herske tvivl om, at hun har mødt sin tilkommende, Niels Sørensen af Broeng, da han har tjent i Farup. Mange

unge fra Ål og nabosognene har langt tilbage i tiden, tjent nogle gode ekstra skillinger ved at drage til de fede marsk-egne omkring Ribe og Tønder, og her fungere som fremmedarbejdere. Niels, der ikke var udset til at være den, der skulle overtage fæstet på sin fødegård, har taget turen til Farup og søgt arbejde der.

Trafikken fra sognene omkring Varde Å til marskgårdene, fortæller Erich Pontopidan om i sit Danske Atlas, hvor han skriver: »*Fra disse Egne udgaaer aarlig en god Deel unge Karle og Piger til Marsklandene og Holsten for at fortiene noget, hvilket haver den Nytte, at de lære og føre med sig tilbage et og andet nyttigt Handgreb i Landvæsenet og Oeconomien, saasom at opgrøfte og inddige deres nedrige Marker, at bygge med Grundmuur i steden for Bindingsværk og Leerøegge, hvilket her paa syndre og vestre Kanten nu meget bruges, og hvortil de har indrettet adskillige Tegl-Ovne.*»¹³ Altså et arrangement, der har været meget fornuft i, og stavnsbånd eller ej – de unge karle havde tilsyneladende ikke noget problem med at få lov til at drage af sted om sommeren. Skikken holdt sig i øvrigt langt op i tiden; et kig i 1800-tallets til- og afgangslister i kirkebøgerne fra sognene på egnen, vil afsløre en livlig trafik til og fra Slesvig og Sønderjylland. Det var her alle bønderkarle og -piger fik udvidet horisonten og lærte nyt om landbrugsdrift.

Hvorvidt Johanne Marie har fulgt sit hjerte og handlet helt på egen hånd, da hun blev gravid, kan vi ikke vide noget om. Men Barbara besøgte så vidt vides aldrig sin datter i Broeng. Ingen af familien optræder som faddere for Johanne og Niels' børn. Og selv da der blev sendt bud til den gamle frue

i Kirkeby, efter at både Johanne Marie og Niels var døde af en grasserende sygdom, efterladende sig fem mindreårige børn, lod hun sig ikke bevæge – der er naturligvis også langt fra Farup til Ål! Men – den første søn og datter nr. to opkaldes efter mor-forældrene, og flere af de andre børn fik navn efter Johannes søskende. Helt galt har det ikke stået til mellem de to familier. Og det ligger fast, at Niels i 1755 modtog et pænt beløb, 200 rdl., fra sin svigermor, hvorefter han gav afkald på yderligere arv efter sin hustrus forældre.¹⁴

Som nævnt havde Niels ikke egen gård at råde over. Fødegården gik til hans ældste søster Maren og hendes mand Mogens Christensen, der var blevet gift kun 20 år gamle, hvorefter de overtog fæstet. Lidt forbavsende, da Niels faktisk var et par år ældre og tilsyneladende mere moden til at blive fæster. Sådan skulle det ikke mages, Mogens har i godsejeren på Hesselmeds øjne været et bedre emne som fæster, og Niels blev overladt til at vente på sin chance og i mellemtiden være indsidder på Broenggård. Her blev Johanne Marie en del af en storfamilie, der udover svogerparret også omfattede Niels' mor, Maren Nielsdatter Jegum og flere yngre søskende. Heldigvis for Niels, men nok tragisk for familien, døde både svoger og søster af pludselig opstået sygdom i 1754; ved skiftet efter dem oplyses, at de døde samme dag. Hun døde d.13. april om formiddagen, og hendes mand om eftermiddagen; en spæd datter overlevede kun forældrene med nogle få dage. Nu var Niels' chance inde, han tog over efter dem og fik hermed også ansvaret for et par nevøer. Endelig kan han

byde sin brud på nogenlunde ordentlige forhold på en af sognets bedste gårde.

Johanne Marie var vant til store og gode forhold hjemmefra, og hun tog nogle skikke med sig. I Broeng indrettede hun sig med fint linned, noget som ellers må have været aldeles uset i bøndergårde der på egnen. Hun forsynede sit linned med broderede monogrammer; hvilket fremgår af skiftet, hvor linned og dækketøj fik sit eget afsnit. I linnedskabet fandtes »1 Dreils Dug, 2 hvide med Nafn H.M.N.D og 1756 (det kunne ligne en del af brudeudstyret, hvis det ikke havde været for det faktum, at det er jo broderet fire år efter vielsen!), 1 liden Dito Dug, 1 dito Handdug, 1 liden Dreils Dug, 1 pr. fiin Hørgarns lagner, 1 pr. dito Pudevaar med Nafn, 1 blaae hiemgiordt Omhang med hvide lüser«. ¹⁵

Johanne Maries garderobe kunne ikke leve op til hendes mors, men i forhold til nabokonerne har hun været yderst velklædt. Hun har kunnet vælge mellem et par kjoler og seks, syv skørter og diverse trøjer, blandt disse én i damask, og hun har kunnet svøbe sig i en sort silkekåbe med sølvhager. Og der var andre ting i huset, der skiller sig ud fra det sædvanlige på egnen: I stuen stod »et slawværk med huus «– det, vi i dag ville kalde et bornholmerur – og familien var i besiddelse af en kuffert med læder. Ligesom de havde rigeligt med husgeråd, porcelænskopper, sølvskeer og fine theskeer.

I løbet af det 18 år lange ægteskab blev Johanne Marie mor til ni børn, der kom med de sædvanlige par års mellemrum. Tre af dem døde som spæde, heriblandt den førstefødte. Men i 1770 ramtes gården igen af sygdom, og både Niels og Johanne Marie, samt deres 10-årige datter Barbara var

blandt ofrene. Ægteparret døde af den samme »her i sognet grasserende svaghed«, han ca. fire måneder efter hende. Samme dag som han begravedes, lagdes også datteren Barbara i jorden. Sygdommen har i sandhed raseret stedet – også fæsteren på nabogården i Broeng, Hans Christensen, og hans kone bukkede under for den.

Angiveligt dør de alle af en *grasserende sygdom* – og passer dermed ikke helt med denne beskrivelse af Vester og Nørre Horne Herreders befolkning og deres sundhedstilstand, som stammer fra det 18. århundredes midte: »Luften paa denne Landsdel nær Vesterhavet er saa sund som nogensteds i Danmark, hvilket tilskrives de idelige vinde fra Vesterhavet, hvorved Luften holdes ren for skadelige Dunster. Den frie Luft, saavel som Almuens gode Føde og ædruelige Levned gjør, at man sjælden her ved saa meget af grasserende Sygdomme at sige som andetsteds. Den mest gjængse Svaghed er Forkjølelse, som de kalde Betændelse, hvilken gemenlig cures ved Aareladen og Svededrik«. ¹⁶

Niels og Johanne Marie efterlod sig fem børn, der var mellem 16 og ¾ år – og en gård, der skulle drives videre.

Tredie generation

Hvad gør man nu med gården og børneflokkene? Jo, man griber til det mest nærliggende: Skifteforvalteren, fru Dorte Margrethe Hansen til Hesselmed ønskede, som sik var, at lade gården blive på familiens hænder, »at see en af Børnene Conserveret ved gaarden til dens i Fæstetagelse... og Steruboens Midler saa længe maatte indsættes, til Een af Børnene kunde opnaae den Fuldkommenhed, Stædet at tage i Fæste«. ¹⁷ Som en midlertidig løsning indtil et af børnene er klar til at

Gårdspladsen på Hesselmed Gods, hvor både anden og tredje generation af familien var fæstere.
Tegning: Inger Tobiasen.

tage over, udpegedes deres farbror Bonde Sørensen til at føre opsyn. Han skulle føre dagbog over alt, hvad der gik ud og ind af gården, og forespørge hos husbonden, hvis han ønskede forandringer, forbedringer, køb eller salg. Og som der står i skiftet: »Paa samme maade som Bonde Sørensen er paalagt, bliver og de paa stedet værende u-myndige og deres Olde Moder ogsaa paalagt, at ikke i ringeste maade at foretage sig uden ommeldte Bonde Sørensen forud giver betænkning og samtykke, og det saa længe boen bliver paa den maade hen-

staaende«. Den nævnte oldemor er ikke oldemor, som vi i dag forstår ordet – det var Niels Sørensens gamle mor, der stadig levede og havde sin plads i familien og husholdningen.

Det ældste, stadig levende barn, var den knapt sekstenårige Maren, døbt den 7. april 1754. Og det er hende, der tænkes på, når familien skal »conserveres ved gården«. Hendes ældste bror, Niels, var kun 14 år, og det ville vare længe, før han var moden til at være ansvarlig for en gård. Men selv en meget

ung pige kunne mageligt giftes med mand i den rette alder og af den rette støbning. Han skulle bare findes, og eftersøgningen gik straks i gang. Imens gik livet sin gang på Broenggård, og Maren har, støttet af farmor, taget sig af alt det huslige og de små søskende. Det lykkedes, så vidt vi kan skønne, i hvert fald overlevede den spæde lillebror, Claus Guldager Nielsen, der kun var et halvt år, da hans mor døde.

Allerede året efter var løsningen klar. Man havde fundet et passende parti til Maren: En 33-årig slægtning af den gamle farmor ville være i stand til at drive gården som sig hør og bør. Hans navn var Niels Jensen, og han måtte forpligte sig til:

1. at svare alt hvad der måtte være af gæld m.m.
2. at han sørger for den gamle aftægtskone, at hun får hvad hun kan være tilstået og lovet af hans forgængere, »*som en brav og skikkelig gammel Kone tilkommer at omgaas*«.
3. at tage sig af de tre umyndige børn på stedet (den næst yngste, Edel, har mormor i Farup taget til sig). De har krav på »*Ophold, Føde, Klæde og Education med anden Christendomsøfvelse, til de hver for sig fylder deres 18 aar*«. ¹⁸

Hvad Maren så har sagt til aftalen er mindre væsentligt i denne sammenhæng. 17 år gammel er hun gift, husmor i en stor husstand og ansvarlig for sine små søskende. Og hun må formodes at have taget ansvaret på sig. Niels Jensen kan jo meget vel have været en udmærket ægtemand – de to får et par børn, en søn, som døde straks efter fødslen, og en datter, der traditionen tro

blev opkaldt efter sin nyligt afdøde mormor, Johanne Marie. Alt gik tilsyneladende som det skulle, indtil manden med leen igen viser sig i Broeng og tog husbonden med sig. Niels Jensen begravedes den 13. juli 1774, kun 36 år gammel.

Der skal skiftes efter Niels, der var jo en lille umyndig datter, hvis rettigheder skulle tilgodeses. Enken fik lov til at beholde formue, bohav og inventarium, mod at være ansvarlig for at hendes yngre søskende fik deres arv efter forældrene, som det var bestemt i 1771, og endvidere forpligte sig til at give datteren i arv efter faderen: »*Rede Penge 20 rdl, en forsvarlig Seng af Værdi 13 mk. 2 sk., en brunmalet Dragkiste med fire Skuffer, der har været den Sal. Mands, af Værdi 3 mk. 5 sk. og en af de paa Stedet værende Sølv Spise Skeer med Navn NMSK-BADW og årstal 1716*«. ¹⁹ Disse sølvskeer er interessante ved, at initialerne på dem viser, at de stammer fra Niels Mortensen Kjærboel og Barbara Andreasdatter Windfeldts bryllup. Trods Niels Sørensens arveafkald i sin tid, er forskellige stykker altså blevet sendt nordpå til Broeng.

21 år gammel og alene med gård og barn havde Maren kun én mulighed. Hun måtte forsynes med en ny ægtefælle. Det var både i hendes og omgivelsernes interesse, for en gård var en virksomhed, som ikke kunne drives uden både en husfader og -moder. Igen vendte man tilbage til den gamle bedstemors familie for at finde en mand, der levede op til kravene. Den udvalgte blev Christen Nielsen, der var søn af en yngre halvbror til farmor, og født 1744 i Troldholm, Ål Sogn. Han var søn nummer tre i en særdeles livskraftig børneflokk, hvor i alt fem

Skiftet efter Maren Nielsdatter. Punkt 3 i opgørelsen af sterboens indtægter, fortæller om de rede penge, som enkemanden ikke kendte til hun ejede

drengene voksede op til at blive gårdfæstere. Først da den yngste var gifte- og fæstemoden, var faderen klar til at gå på aftægt, og det blev lillebror, der tog over efter ham. De andre var i mellemtiden blevet placeret på forsvarlige gårde i Ål og nabosognene, og Christen fik altså sin chance i Broeng.

Han var en driftig mand, der forstod at få velstand ud af sit brug. Hesselmeds regnskabsbog viser, at han hvert år har betalt sin landgilde uden slinger i valsen.²⁰ Det skulle senere vise sig, at han kunne investere de kontanter, han rådede over, så de gav overskud. Lidt penge fik han gennem mindre arvelodder, hans kone modtog fra Barbara i Farup. Den gamle mormor døde i 1777 og efterlod sig en pæn formue.

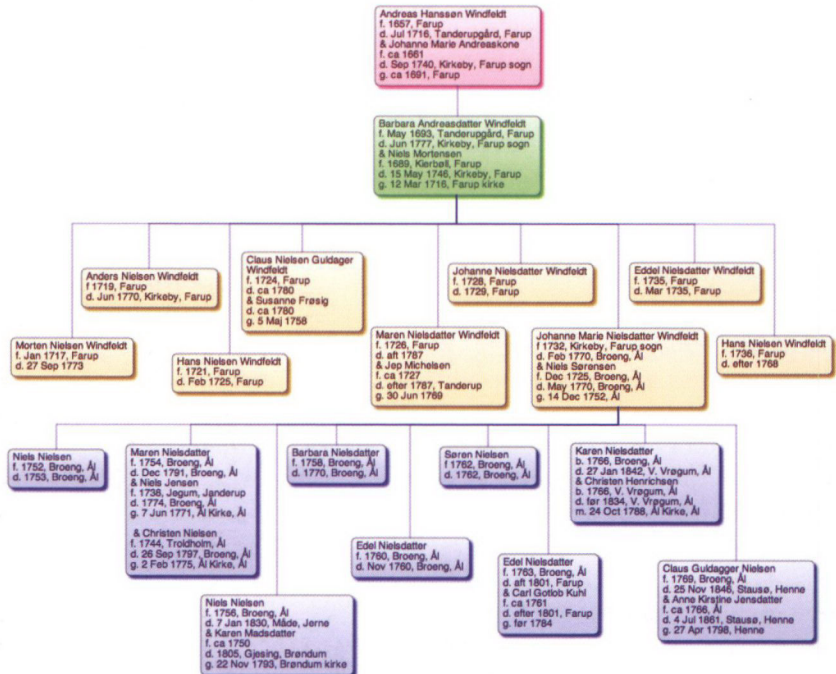
Det gik dog ikke uden problemer for arvingerne i Broeng. Deres far havde nemlig som nævnt tidligere givet afkald på yderligere arv. Børnenes skifteforvalter, godsejeren på Hesselmed, mente dog, at de tilkom deres fulde del. Det modsatte de øvrige arvinger sig, så godsejeren måtte føre sag for børnene. Den afsluttedes den 6. oktober 1779 med, at afgangne Niels Sørensens fem børn i Broeng fik tilkendt 242 rdl. i arv, begrundet i, at to af Barbaras sønner var døde uden at efterlade sig arvinger. Det blev så mor og søskende, der nød godt af arven,

og disse lodder var ikke omfattet af Niels' afkald. Det var ikke gratis at føre den slags sager. »For at forekomme en Proces, hvorved Medarvingerne intenderede at udelukke disse Børn fra arv, fordi deres forlængst afdøde Faders Afkald for sin Kones Fædre- og Mødrene-arv, imod oppebåren 169 rdl. 11 sk., fandtes i Sterboen« kan han inkassere 30 rdl., og desuden skal han have dækket udgifterne »for mine rejser, correspondance og forbrugt stemplet Papiir, i alt 8 rdl.«. Men trods alt – der bliver 28 rdl. 2 mk. 2 4/7 sk. til Maren, som udbetaltes den 18. november samme år til hendes ægtemand – som sig hør og bør, da det er ham, der har myndigheden over hende ...²¹

Maren og Christen fik syv børn, der kom med to-tre års mellemrum, og Maren har tilsyneladende passet sit husmoderhverv efter bogen. Men hun blev ikke gammel; måske kom hun aldrig rigtigt til kræfter efter den sidste fødsel, idet hun døde ¾ år efter, at hun var nedkommet med sønnen Niels Christian, hun var da 37 år gammel. Begravelsen fandt sted juledag 1791.

Der var umyndige børn i ægteskabet, så der skulle igen skiftes. Dermed en ny chance for higende og søgende slægts- og lokalhistorikere til at få et dybt indblik i, hvad denne familie har at gøre med. Og her

Anetavle.

springer en regulær bombe. I boet findes, som det lakonisk nævnes: *Reede penge som Enkemanden icke kiende ved hun ejede - 400 rdl.*²²

Hvor Maren havde disse penge fra, vil for evigt forblive en gåde. Den meget mere beskedne arv, hun modtog, udbetaltes til hendes ægtefælle, som derfor i høj grad kom til at kende til den. 400 rdl. er rigtigt mange penge i 1791, og det forekommer ganske urealistisk, at en husmoder skulle kunne stikke så mange penge til side. Har hendes mor eller mormor i al hemmelighed givet hende beløbet? Men hvad har hun samlet sammen til? Hvorfor har hun holdt dem skjult for manden? Igen er her stof, som en hel roman kunne vokse ud af.

Vi får aldrig svaret på disse spørgsmål, Maren har ikke efterladt sig breve eller dagbøger. Men hun har haft sit eget stille stærke liv ved siden af den reglementerede husmoder-tilværelse. Spørgsmålene kan vi andre så spekulere over. Hvad ville slægtsforskningen være, hvis vi ikke havde den slags gåder at fundere over?

En afsluttende krølle på historie kan leveres af enkemanden, der overlevede Maren med seks år og naturligt nok giftede sig igen, dog uden at det resulterede i flere børn. Han har til fulde vidst at drage nytte af de mange penge. De fik ikke lov til at ligge gemt under madrassen, tværtimod. Christen må siges at have fungeret som egnens lokale lånekontor. I skiftet efter ham

opregnes en stribe tilgodehavender, og det ses her, at fæstebonden Christen har kunnet forstrække flere selvejere med pæne lån. Fra skyldnerlisten:

En panteobligation fra selvejer Søren Nielsen i Mosevrå150 rdl.

En panteobligation fra selvejer Niels Sørensen i Nebel 35 rdl.

En revers fra Søren Nielsen, Mosevrå 99 rdl. 5 mk. 12 sk.

Peder Nielsen Bork i Billum (afdødes bror) skylder 200 rdl.

Lars Nielsen i Gedberg (også afdødes bror) skylder 20 rdl.

Niels Nielsen i Troldholm (yngste bror) skylder 4 rdl. 2 mk.

I alt blev overskuddet i boet gjort op til 822 rdl. 4 mk. 8 sk., så Marens to sønner og fire døtre havde en klat penge at starte deres liv på!²³

Noter

1 Danmarks Kirker: Ribe Amt, hæfte 32. Nationalmuseet, 1996, s. 3302

2 Ibid. s. 3303

3 beegnet: mødt

4 Riberhus Justitsprotokol B.85D-1 fol. 524 ff.

5 Possesor: ejer

6 Skifte efter Niels Mortensen. Skifteprotokol for Ribe Amt, LAV, B9-1215, fol. 27b-38b

7 M.K. Sørensen: Bidrag til en Beskrivelse over Farup Sogn. I: Samlinger til Jysk Historie og Topografi. VIII. bind. 1880-81. s. 1-48

8 Brorson var biskop i Ribe 1741-64

9 Johan Arnd var generalsuperintendent i Celle i Tyskland, død 1618

10 Skifte efter Barbara Windfeldt. 1777. Skifteprotokol for Ribe Amt, B 9-1220, s. 340-53

11 Erna Lorenzen: Hvem sagde nationaldragt? Wormianum, 1987, s. 10

12 Mary Windfeldt Kaiser, Slægten Windfeld, Dansk Historisk Håndbogsforlag, København, 1979

13 Erich Pontoppidan, Den Danske Atlas, København, 1769, V, 2. s. 658

14 Riberhus Skøde & Panteprotokol, LAV, B85 D SP1, fol. 279b

15 Skifte efter Niels Sørensen og Johanne Marie Nielsdatter. Hesselmed Skifteprotokol 1758-1808. Landsarkivet, Viborg G 459 nr. 27 s.169-180

16 A. Ravnholt: Fra Vester- og Nørre Horne Herreder. Viggo Nielsens Forlag, Nr. Nebel, 1935

17 Skifte efter Niels Sørensen og Johanne Marie Nielsdatter. Hesselmed Skifteprotokol 1758-1808. Landsarkivet, Viborg G 459 nr. 27 s.169-180

18 Ibid.

19 Skifte efter Niels Jensen Broeng 1774, Hesselmed Skifteprotokol 1758-1808, LAV, G 459 nr. 29, fol. 306-09

20 Regnskabsbog over landgilde 1769-1801. Hesselmed godsarkiv, LAV, G 459, 16

21 Hesselmed Overformynderiprotokol 1764-1807. LAV, G 459 - 31

22 Skifte efter Maren Nielsdatter, Broeng. Hesselmed Skifteprotokol 1758-1808, LAV, G 459 nr. 27, fol. 446-48

23 Skifte efter Christen Nielsen Broeng. Hesselmed Skifteprotokol 1758-1808, Landsarkivet, Viborg, G 459, Nr, 27, s. 555-61

Kathrine Tobiasen, Korsagervej 13, 8940 Randers SV, mail: k_tobiasen@mac.com. Bibliotekar og slægtsforsker, redaktør for DIS-Danmarks medlemsblad Slægt & Data. Har skrevet mange artikler i bladet og udgivet Slægtsforskning på nettet (sammen med Gitte Christensen). I 2013 udkommer bogen At skrive slægtshistorie.

Inger Tobiasen, Aarhus. Tegner, har udgivet mange billedbøger og illustreret fagbøger.